

СПІВПРАЦЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ХАРКІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ З БЛАГОДІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Світлана ТЕЛУХА,

*кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри політичної історії Національного технічного
університету «Харківський політехнічний інститут»*

Телуха С. *Співпраця православної церкви Харківської єпархії з благодійними організаціями в роки Першої світової війни.*

В статті висвітлена співпраця православної церкви в Харківській єпархії на чолі з митрополитом Анонієм (Храповицьким) в роки Першої світової війни з благодійними організаціями. Проаналізовано основні напрямки цієї співпраці, вказано організації, братства, комітети, з якими було налагоджено діяльність з надання допомоги воїнам, їхнім сім'ям, хворим, осиротілим дітям. Особливо розкрито співробітництво з організацією, що займалася увічненням пам'яті загиблих у війні воїнам.

Ключові слова: *православна церква, благодійницькі організації, співпраця, митрополит Антоній, Харківська єпархія, Перша світова війна.*

Телуха С. *Сотрудничество православной церкви Харьковской епархии с благотворительными организациями в годы Первой мировой войны.*

В статье высветлено сотрудничество православной церкви Харьковской епархии во главе с митрополитом Антонием (Храповицким) в годы Первой мировой войны с благотворительными организациями. Анализируются основные направления этого сотрудничества, указываются организации, братства, комитеты с которыми была налажена деятельность по оказанию помощи воинам, их семьям, больным, осиротевшим детям. Отдельно раскрывается сотрудничество с организацией, занимавшейся увековечением памяти погибшим на войне воинам.

Ключевые слова: *православная церковь, благотворительные организации, сотрудничество, митрополит Антоний, Первая мировая война.*

Telykha S. *Collaboration of orthodox church in Kharkov diocese with charity's organizations of years First world war.*

The article is shined the collaboration of orthodox church in Kharkov diocese at the head with a metropolitan by Anthony (Khrapovitsky) in the years of First world war with charity's organizations. Basic directions of this collaboration are analyzed, organizations, fraternities, are specified, committees with that activity was put right on helping warriors, their families, patients becoming an orphan to the children. Separately a collaboration opens up with organization engaging in immortalization of memory to the warriors lost on war.

Keywords: *the Orthodox Church, charity's organizations, collaboration, bishop Antoniyy, Kharkov diocese, First World War.*

Війна – це завжди трагедія, але дуже часто такі умови бувають лакмусовим папірцем справжньої людяності та милосердя. Перша світова війна не стала винятком та навела приклад тісної співпраці як релігійних, так і світських організацій з метою допомоги постраждалим: воїнам, їхнім родинам, осиротілим дітям тощо.

Метою цієї статті є висвітлення тандему православної церкви Харківської єпархії, яку очолював митрополит Антоній (Храповицький) зі світськими благодійними організаціями в роки Першої світової війни на основі архівних матеріалів та місцевої періодики тих часів.

Вже з перших місяців війни владика Антоній став ініціатором й активним учасником багатьох благодійних заходів в тилу, тоді як Святіший Синод видав офіційне розпорядження про організацію грошових зборів у православних храмах імперії лише 5 серпня 1915 року [7, арк. 1]. Ефективність благодійництва, яке здійснювалося під егідою Російської Православної Церкви, була досягнута завдяки тісній співпраці з благодійними державними установами та з благодійними громадами інших релігійних конфесій [20-21].

Намагаючись залучити до благодійної діяльності якомога більше мешканців єпархії, архієпископ Антоній звернувся до них із закликом: «Мила о Господь, чада! Вам відомо, що наші христілюбиві воїни стоять

на захисті нашої батьківщини за святе звільнення наших братів, православних сербів і єдинокровних вам малоросів-галичан з під австрійського й угорського ярма, під яким вони страждають багато років...» [4, 1]. Він звернув увагу на жахливе становище населення Східної Галичини, яке страждало від свавілля австрійців і потребувало негайної допомоги [4, 1]. Владика закликав парафіян надавати грошову допомогу як біженцям, так і тим, хто залишався на території Східної Галичини і запропонував здійснювати щотижневі збори пожертвувань [4, 1].

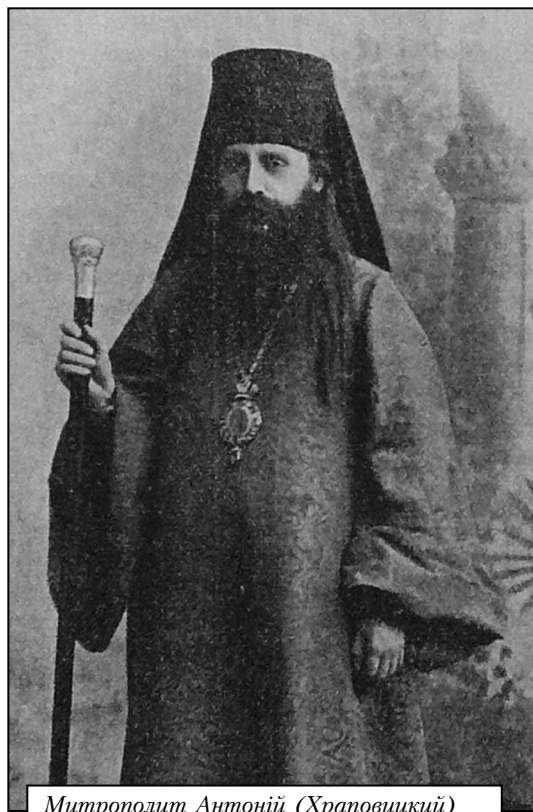
За величезний внесок у справу благодійної допомоги російському воїнству 25 січня 1915 року на загальному засіданні Харківського відділу опікування імператриці Марії Федорівни за хворими архієпископ Антоній був обраний почесним членом відділу [18].

У період з вересня 1916 року до жовтня 1917 року у Харківській єпархії проводили збирання пожертвувань на користь Товариства повсюдної допомоги постраждалим на війні солдатам [8, арк. 1; 9, арк. 1, 59]. Збори пожертвувань, як правило, відбувалися під час молебнів. 6 грудня 1914 року, в день народження Миколи II, в Кафедральному Успенському соборі Харкова архієпископ Антоній відслужив божественну літургію та молебень вдячності, після чого відбувся збір пожертвувань на користь поранених воїнів з парафіян, що перебували «у розчуленому,

зворушливому настрої після урочистого богослужіння» [2].

Благодійну допомогу надавали також і родинам фронтовиків. 9 квітня 1915 року Святіший Синод офіційно запропонував архієпископу Антонію підписати розпорядження про обов'язкове відкриття в Харківській єпархії парафіяльних опікувань з надання допомоги воїнським родинам [23]. Однак це розпорядження запізнилося, оскільки відповідні заходи в Харківській єпархії розпочалися ще в перші місяці війни. Вже на початку вересня 1914 року Владика почав співробітництво з комітетом Воїнського Благодійного Товариства Білого Хреста, від якого одержав листа з проханням «благословити добру справу надання допомоги вдовам та дітям-сиротам російських воїнів, вбитих чи поранених на війні, сприяти допомозі товариства» і дозволити проведення збору пожертвувань 21 листопада 1914 року, у свято Введення в храм Пресвятої Богородиці. Благословення архієпископа негайно було отримано [11, арк. 1, 41]. З цього часу допомога харківського духовенства сім'ям військовослужбовців здійснювалася регулярно і мала найрізноманітніші форми. Так, 5 лютого 1915 року, з дозволу архієпископа, ченці Ряснянського Свято-Дмитровського чоловічого монастиря вирубали 3 десятини монастирського лісу і передали дрова сім'ям фронтовиків. Всього за час війни цей монастир забезпечив дровами більш ніж 200 сімей з селищ Рясне, Олександрівка та Ново-Дмитрівка [22].

Для осиротілих дітей в єпархії відкривалися притулки. Хорошевський Вознесенський жіночий монастир влаштував притулок для 10-ти дівчаток, Старобільський жіночий монастир – для 12-ти дівчаток, Ряснянський чоловічий монастир – для 10 хлопчиків [22]. 6 лютого 1916 року із притулку Товариства взаємодопомоги трудящих жінок селища Високого в Помірки було направлено 112 дітей-сиріт, яких було розселено в більш придатному для життя й виховання притулку харківської учбової

Митрополит Антоній (Храповицький)

округи [24]. Навіть у складні часи 1917 року втілювалися заходи (пожертвування) з виділення частини монастирських приміщень і «землі із лісом» для розміщення дітей воїнів [17, арк. 1].

Збереглися відомості про тісне співробітництво Православної Церкви і світських благодійних установ в організації масштабних благодійних заходів на користь дітей, які в результаті війни залишилися без опіки батьків. Так, керівництво Харківської єпархії тісно співробітничало зі спілкою «Братська дружина», яка опікувалася сиротами, дітьми-жебраками та безпритульними дітьми, що опинилися в подібному становищі під час війни [8, арк. 1]. 30 вересня та 1-2 жовтня 1915, за згодою архієпископа Антонія, спілка ініціювала кухликовий збір пожертвувань на користь солдатських дітей та сиріт [8, арк. 7].

23-24 жовтня 1915 року Святіший Синод дозволив Романівському комітету, який перебував під покровительством Миколи II, здійснити в усіх церквах Російської імперії збір пожертвувань на користь дітей загиблих військовослужбовців протягом 4-ї неділі Великого посту наступного, 1916 року [6, арк. 1; 25]. Керівництво комітету особисто звернулося до владики Антонія з проханням надати дозвіл на збір пожертвувань і в Харківській єпархії: «Для того щоб і надалі діяльність комітету не тільки не зменшилася, в результаті відсутності необхідних засобів, але й збільшилася, вважаємо честю звернутися до Вашого Високопреосвященства з почесним клопотанням благословити дозволений Синодом збір в церквах ввіреній Вам єпархії, а також здійснити сприяння цій справі» [6, арк. 6; 26].

Процедура збору пожертвувань виглядала таким чином: спочатку зібрані гроші надходили до місцевих благочинних організацій, потім – до Харківської Духовної Консисторії, а звідти – до Романівського комітету [6, арк. 1]. В результаті проведеної в Харківській єпархії благодійної акції було зібрано пожертвувань на суму 3026 крб. 37 коп. [6, арк. 53].

Харківське єпархіальне духовенство вживало заходи щодо боротьби з такими тяжкими наслідками війни, як величезна дитяча смертність та різке збільшення кількості безпритульних дітей. В період Першої світової війни для Харківської губернії ці проблеми фактично набули масштабу соціальної катастрофи, через що архієпископ Антоній запропонував регулярно збирати кошти для дітей, які потребували негайної допомоги [11, арк. 6]. 17 жовтня 1914 року на ім'я Владика надійшов лист від головуючого відділом «Союзу для боротьби з дитячою смертністю в Росії» від професора І. В. Троїцького «з великим проханням... надати архіпастирське благословення та дозволити збір пожертвувань в храмах Харківської єпархії» на початку 1915 року [5, арк. 1]. За наказом владики Антонія, на-

стоятелі церков провели відповідну роз'яснювальну роботу серед населення, намагаючись «посилити зацікавленість та небайдужість», а 18 січня 1915 року, в усіх церквах Харківської єпархії розпочався запланований тарілковий збір на користь харківського відділу згаданого «Союзу» [5, арк. 2, 13]. Приблизне уявлення про розміри приватних пожертвувань дають, наприклад, такі цифри: від благочинного першого округу Старобільського повіту на користь «Союзу» надійшло 6 крб. 46 коп., від благочинного другого округу Валківського повіту – 6 крб. 40 коп., від благочинного першого округу Куп'янського повіту – 5 крб. 40 коп. [5, арк. 13].

За вагомий внесок у допомогу знедоленим дітям і хворим Високопреосвященний Антоній був обраний почесним членом багатьох благодійних установ, у тому числі, харківського відділення опікування про сліпих і Харківського дитячого притулку відомства установ імператриці Марії Федорівни [1; 3, 179].

Особливо слід відзначити проведення зборів коштів для боротьби з проказою, оскільки випадки захворювання на неї в Харківській єпархії протягом 1914–1917 років значно почастишали й поступово набули загрозливих розмірів [10, арк. 1]. З метою посилення боротьби з цією смертельно небезпечною хворобою харківські священнослужителі, з благословення владики Антонія, влаштували 16 травня 1914 року збір пожертвувань [10, арк. 1-2]. Його результатом стали 727 крб., які були перераховані у розпорядження російського товариства Червоного Хреста [10, арк. 60; 12, арк. 23]. Відомо також, що протягом 1917 року на Харківщині здійснювалися грошові збори на користь Російського товариства Червоного хреста для боротьби із проказою [16, арк. 1].

Документальні відомості про чергові збори пожертвувань для боротьби з проказою датуються серпнем 1917 року. Саме тоді до Харківської Духовної Консисторії надійшли рапорти від кількох благочинних

харківської єпархії, які доповідали про результати благодійних зборів на допомогу «прокаженим», що відбулися 6 серпня 1917 року в окружних церквах. У першій окрузі Валківського повіту було зібрано 38 крб. 92 коп., у другій окрузі Валківського повіту – 18 крб. 60 коп., у другій Вівчанській окрузі – 16 крб. 56 коп., у другій Зміївській окрузі – 19 крб. 69 коп., у першій окрузі Харкова – 103 крб. 27 коп. [16, арк. 6-8,11,18,25].

Особливу турботу наділяли дітям, які страждали від психічних захворювань. Наприклад, з дозволу та благословення архієпископа Антонія на Хрестопоклонному тижні 8-15 березня 1914 року в усіх православних храмах єпархії під час богослужінь були проведені благодійні збори, всі кошти від яких надійшли до Братства на честь Цариці Небесної для опікування над «дітьми – ідіотами» та епілептиками – «найбільш знедоленими божими створіннями, які рідко у кого зустрічають співчуття» [12, арк. 2;13, арк. 6; 14, арк. 1; 25].

Митрополит Антоній, будучи небайдужим до людських доль, іноді випереджаючи своє безпосереднє керівництво, ініціював благодійницькі акції. Це стосувалося заходів Владика щодо увічнення пам'яті загиблих у війні воїнів, яку він почав проводити ще в 1914 році. З 1915 року благодійні заходи з вшанування пам'яті загиблих воїнів набули вже загальноросійського масштабу і здійснювалися відповідно до розпорядження Міністерства Внутрішніх справ від 12 квітня 1915 року про заснування «Всеросійського Товариства пам'яті воїнів, які загинули у війні проти Німеччини, Австрії та Туреччини» [19, 365]. У статуті Товариства зазначалося, що воно має за мету всіма законними шляхами і засобами охороняти та сприяти охороні на полях битв поховань загиблих воїнів незалежно від їхнього віросповідання та національності, виявляти забуті могили та приводити їх до ладу, сприяти членам солдатських родин у розшуку місць поховання загиблих родичів, надавати допомогу в перевезенні праху на

Батьківщину, встановлювати поминальні дні та влаштовувати загальні панахиди [15, арк. 1; 19, 365-366]. Членами Товариства могли стати особи обох статей, будь-яких соціальної, релігійної та національної приналежності (за винятком німецьких, австрійських та турецьких підданих), окремі військові частини, урядові установи, громадські організації [19, 366].

Відкриття Товариства відбулося 23 квітня 1915 року у Петрограді. 1 жовтня 1915 року від його голови, графині С. С. Ігнат'євої, надійшло звернення на ім'я Владика, де сповіщалося про початок діяльності нової благодійної установи [15, арк. 1]. С. С. Ігнат'єва сповістила Антонія про отримання 16 вересня 1915 року дозволу від Святішого Синоду на проведення Товариством тарілкових зборів в усіх православних церквах єпархії під час поминальних богослужінь [15, арк. 1]. Лист закінчувався словами: «Маю честь просити Вас, Милостивий государ і Архієпископ, не відмовити в Вашому доброму сприянні в проведенні збору пожертвувань» [15, арк. 1].

Архієпископ Антоній негайно відгукнувся на прохання графині, що підтверджує рапорт Духовної Консисторії від 9 жовтня 1915 року [15, арк. 1]. Відповідно до цього, єпархіальне духовенство почало активно влаштовувати в парафіях тарілкові збори, про результати яких звітували у спеціальних рапортах на ім'я голови консисторії. Одним з перших надійшов рапорт від благочинного першого округу Охтирського повіту священника Леоніда Приткіна, де сповіщалося, що збір пожертвувань на користь Товариства пам'яті російських воїнів пройшов жваво, а їх загальна сума склала 33 крб. 74 коп. [15, арк. 7].

Пожертвування на користь Товариства зробили благочинний третього округу Лебединського повіту священник Андрій Дикалов (8 крб. 71 коп.); помічник благочинного першого округу Богодухівського повіту священник Федір Вергун (8 крб. 65 коп.); благочинний першого округу Харківського

повіту священик Василь Людчинський (10 крб. 57 коп.); благочинний другого округу Валківського повіту священик Олександр Вербицький (17 крб. 93 коп.); благочинний третього округу Куп'янського повіту протоієрей Феодосій Навродський (26 крб. 5 коп.); благочинний другого округу Охтирського повіту священик Анатолій Гончаревський (30 крб. 56 коп.); благочинний першого округу Сумського повіту протоієрей Іоанн Дмитрієв (45 крб. 4 коп.) [15, арк. 10, 15, 23, 25, 37, 54, 62, 65, 82]. Розмір зібраних грошових сум залежав від соціального статусу та матеріального становища парафіян, тому коливався від незначних до великих. Втім, навіть малочисельні парафії та мало-забезпечені парафіяни не залишилися байдужими до справи увічнення пам'яті загиблих.

У 1916 році повноваження голови Товариства перейшли до М. Рузького [15, арк. 124]. 30 вересня 1916 року він також особисто звернувся до владики Антонія: «Прийнявши на себе повноваження голови Всеросійського Товариства пам'яті воїнів Російської Армії, а також піклуючись про проведення в Дмитрівській тиждень тарілкового збору в церквах єпархії, на який дав згоду Святіший Синод, маю честь покірніше просити Ваше Високопреосвященство не відмовити у Вашій добрій увазі до діяльності товариства...» [15, арк. 124]. М. Рузький закликав Антонія зробити всі необхідні розпорядження для організації успішного збору пожертвувань в єпархії [15, арк. 126]. 18 червня 1916 року у Харківській Духовній Консistorії був заслуханий звіт про результати цих заходів, з якого відомо, що від єпархіальних благочинних, настоятелів та настоятельниць монастирів на користь Товариства було зібрано 1389 крб. 48 коп. [15, арк. 130]. 19 жовтня 1916 року Харківська Духовна Консistorія підписала розпорядження про видання циркулярного наказу єпархіальному духовенству щодо сприяння здійсненню регулярних благодійних тарілкових зборів у батьківські суботи [15, арк. 126].

31 грудня 1916 року за активну діяльність у сприянні та організації церковних зборів і постійне піклування про увічнення пам'яті загиблих воїнів М. Рузький висловив архієпископу Антонію письмову подяку. У листі, між іншим, було сказано: «... маю честь принести Вашому Високопреосвященству сердечну вдячність за Вашу готовність сприяти здійсненню завдань товариства з увіковічення світлої пам'яті наших доблесних воїнів і Вашу згоду вступити в його почесні члени, з повною впевненістю, що участь Вашого Високопреосвященства в діяльності товариства надасть йому можливість більш успішно здійснювати... високі завдання». М. Рузький закликав Владику і надалі надавати Товариству допомогу, а також запропонував організувати новий збір пожертвувань у батьківську суботу 4 лютого 1917 року, який був дозволений резолюцією Архієпископа від 25 січня 1917 року [15, арк. 185].

Таким чином, умови Першої світової війни зумовили об'єднання православної церкви та світських організацій в одній світлій меті – допомога нужденним та загиблим. Співпраця йшла в одному важливому напрямку – організація та проведення зборів пожертвувань на користь пораненим воїнам, їхнім сім'ям в тилу, осиротілим дітям, запобігання різних хвороб, увічнення пам'яті загиблих воїнів. Перебуваючи на чолі Харківської єпархії, митрополит Антоній налагодив співпрацю з численними благодійними організаціями: «Харківським відділом опікування імператриці Марії Федорівні за хворими», «Товариством повсюдній допомозі постраждалим на війні солдатам», комітетом «Воїнського Благодійного Товариства Білого Хреста», спілкою «Братська дружина», Романівським комітетом, «Братством на честь Цариці Небесної», «Всеросійським Товариством пам'яті воїнів, які загинули у війні проти Німеччини, Австрії та Туреччини», що посприяло більш швидкому та ефективному процесу допомоги тим, хто її потребував.

ДЖЕРЕЛА

1. Без назви // Южный край. – 1914. – 12 октября.
2. Без назви // Южный край. – 1914. – 7 декабря.
3. Весь Харьков: Справочная книга на 1914 г. – Харьков : Типография «Товарищество печатного дела», 1914. – 378 с.
4. Воззвание к Харьковской православной пастве Архиепископа Харьковского и Ахтырского Антония // Вера и разум . – 1915. – №1. – С.1.
5. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 100. – Спр. 566. Про збір пожертвувань на користь Союзу для боротьби з дитячою смертністю в Росії (1914 р.).
6. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 100. – Спр. 1203. Про збір пожертвувань на користь Романівського комітету по наданню допомоги дітям воїнів, які загинули на полі битви (1915 р.).
7. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 104. – Спр. 1198. Про збір пожертвувань на допомогу біженцям із зайнятих ворогом територій (1915 р.).
8. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 104. – Спр. 2090. Про збір пожертвувань на користь Товариства Братської Дружини для допомоги сиротам та дітям – жебракам (1916 р.).
9. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 104. – Спр. 2091. Про збір пожертвувань на користь Товариства повсемісної допомоги солдатам потерпілим на війні та їх сім'ям (1916 р.).
10. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 104. – Спр. 442. Про збір пожертвувань на користь Червоного Хреста для боротьби з проказою (1914 р.).
11. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 104. – Спр. 444. Про збір пожертвувань на користь Військового Благодійного товариства Білого Хреста (1915 р.).
12. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 104. – Спр. 453. Про збір церковних пожертвувань на користь хворих дітей (1914 р.).
13. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 104. – Спр. 456. Про збір пожертвувань на користь глухонімих (1914 р.).
14. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 104. – Спр. 457. Про збір пожертвувань на користь сліпих (1914 р.).
15. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 104. – Спр. 633. Про збір пожертвувань на користь Всеросійського товариства пам'яті воїнів російської армії, які загинули в війну 1914 -1915 років на протязі трьох років (1914 р.).
16. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 104. – Спр. 982. Про збір пожертвувань на користь Російського товариства Червоного Хреста для боротьби з проказою (1917 р.).
17. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 104. – Спр. 984. Про пожертвування частини монастирських будівель, землі та лісу для розміщення інвалідів-воїнів та їхніх дітей (1917 р.).
18. Избрание // Харьковские губернские ведомости. – 1915. – 25 января.
19. Извлечение из Устава Всероссийского Общества памяти воинов Русской Армии, павших в войну 1914–1915гг. с Германией, Австрией и Турцией // Пастырь и паства. – 1916. – № 12. – С. 365 – 366.
20. Отчет о деятельности состоящего под августейшим покровительством ея императорского Величества Государыни Императрицы Марии Федоровны Харьковского Благотворительного Общества за 1914 год. – Х.: Тип. Г.Б. Молчадского, Подольский пер. 6, 1916. – 35 с.
21. Отчет о деятельности Харьковского отделения попечительства Государыни Императрицы Марии Федоровны о глухонемых за 1914 год. – Х.: Тип. «Мирный труд». – 1915. – 42 с.
22. Помощь монастырей воинам и их детям // Харьковские губернские ведомости. – 1915. – 18 марта.
23. Помощь семействам запасных // Харьковские губернские ведомости. – 1915. – 9 апреля.
24. Приют для детей жертв войны // Южный край. – 1916. – 7 февраля.
25. Сбор на призрение детей воинов // Харьковские губернские ведомости. – 1915. – 4 февраля.
26. Сбор пожертвованных для детей воинов // Харьковские губернские ведомости. – 1915. – 5 февраля.